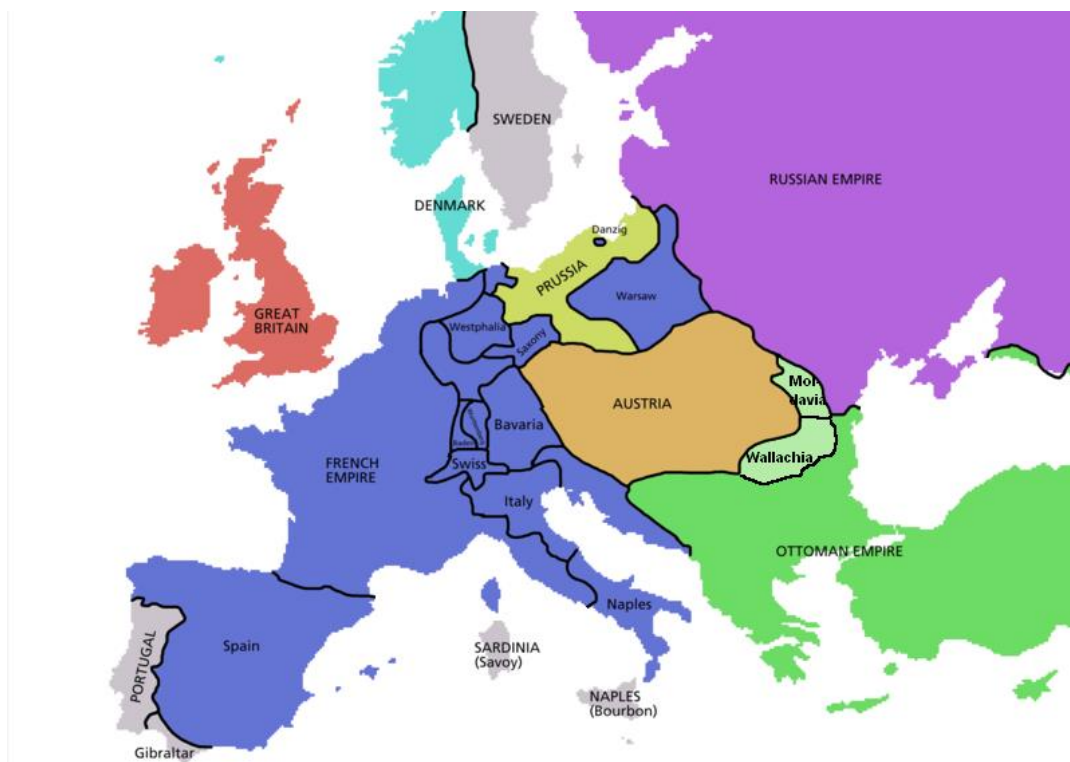

Lotelingen uit Ruurlo in het Franse leger

Gevallen in dienst van Napoleon

Een van de hoofdstukken in het boek 'Bonenstaken tegen Bajonetten' is gewijd aan de conscriptie, aan de jongens uit Ruurlo die waren ingeloot om te dienen in het Franse leger. Dat hoofdstuk is de weergave van een moeizame zoektocht en deels gebaseerd op logische aannames, die bij nader inzien niet altijd juist zijn gebleken. Inmiddels is vanuit de Franse archieven steeds meer informatie (digitaal) beschikbaar gekomen. Vandaar dat we in dit artikel nog een keer het complete verhaal van de Ruurlose jongens in Franse dienst presenteren.

Alvorens een overzicht te geven van de nieuw beschikbaar gekomen informatie nog even een korte schets van de situatie in de tijd dat Napoleon hier de scepter zwaaid en de dienstplicht invoerde. Per 9 juli 1808 wordt Nederland per decreet ingelijfd bij het Franse keizerrijk, daarvoor was ons land vanaf 1806 een koninkrijk met Napoleons broer Lodewijk Napoleon als koning. Met de inlijving bij Frankrijk doet ook de Franse staatsstructuur en wetgeving zijn intrede. Nederland en Vlaanderen worden samengevoegd en onderverdeeld in 17 departementen. In plaats van marken en steden wordt Nederland nu onderverdeeld in cantons. Ruurlo vormt met Vorden en Hengelo het canton Vorden, dat behoort tot het departement van de Boven-IJssel.

*Kaart die de staatkundige situatie in Europa weergeeft anno 1812
(commons.wikimedia.org)*

Per decreet van 18 oktober 1810 voert Napoleon ook in Nederland de dienstplicht in, zoals die in Frankrijk al langer bestaat. Elk canton moet op basis van het aantal inwoners een bepaald aantal dienstplichtigen leveren voor het Franse leger. Wie in dienst moet wordt bepaald aan de hand van een loting, vandaar de termen conscriptie (wat loting betekent) en conscrit (loteling). Voor een loting van een bepaalde jaargang worden alle jongemannen opgeroepen die in dat jaar de leeftijd van 20 jaar bereiken.

Het duurt dan nog even voordat de eerste concrete stappen worden gezet. Op 18 februari 1811 geeft richter Arnoldus Coenraet Aberson opdracht om een inventarisatie te maken van de jongens die in 1788 in Ruurlo zijn geboren, de Classe van 1808. De daadwerkelijke loting vindt waarschijnlijk pas plaats in september van dat jaar. Voor de Classe van 1808 moet het canton Vorden tien dienstplichtigen leveren, dat aantal zal licht oplopen tot twaalf in 1812.

Nieuwe bronnen

Probleem bij het inventariseren van welke Ruurlose jongens deel hebben uitgemaakt van het Franse leger was de gebrekkige en onvolledige informatie die bewaard is gebleven in het Ruurlose archief over de betreffende jaren 1808 tot en met 1813. Alleen over de jaren 1810, 1811 en 1812 is de lotingslijst terug te vinden, maar ook dan is niet duidelijk wie daadwerkelijk in dienst heeft gemoeten. Want na de loting werden de jongemannen nog gekeurd in Zutphen, om te beoordelen of ze het soldatenleven ook daadwerkelijk aankonden. Met 'lamme benen' is het tenslotte moeilijk marcheren. Ook de situatie thuis kon reden zijn om onder de dienstplicht uit te komen. Was men enige zoon van een weduwe, dan werd men bijvoorbeeld vrijgesteld. Alleen van de jaargang 1810 is een lijstje bewaard gebleven waarop staat vermeld welke vier jongens zijn ingeloot en wanneer ze zich bij de kazerne in Arnhem moeten melden (plus een reserve, voor het geval er op het laatste moment nog iemand afvalt).

Inmiddels is de samenstelling van een groot aantal Franse regimenten en andere legeronderdelen uit die periode digitaal beschikbaar gekomen. Zie <http://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/article.php?laref=1>. Daarin kunnen we dan ook de jongens uit Ruurlo vinden, maar zolang niet bekend is in welk onderdeel een specifieke loteling heeft gediend blijft het zoeken een moeizame en tijdrovende klus.

Een belangrijk hulpmiddel is dat uit dit gigantische bestand van Franse bronnen inmiddels alle Nederlandse namen zijn verzameld en alfabetisch geordend. Deze namen zijn te vinden op:

http://www.archieven.nl/mi/2231/?mizig=364&miadt=2231&milang=nl&misort=last_mod|desc&miview=tbl. In dit bestand kan ook op geboorteplaats worden gezocht en dat is natuurlijk ideaal bij het doen van lokaal onderzoek. Ook de

meeste probleemgevallen zijn daar inmiddels uitgevist, want veel plaatsnamen zijn verfranst of gewoon verkeerd genoteerd. Zo staat er bij Hendrik Christiaan Raad als geboorteplaats Roelen genoemd, bij Garrit Bensink is dat Reculo en bij Gerard Bannink zelfs Ophalle. De oorzaak van die laatste verschrijving zullen we later nog uitleggen. In ieder geval kwamen de genoemde jongens allemaal wel degelijk uit Ruurlo.

Het viel voor de Franse klerken ook niet mee om al die moeilijke Nederlandse namen te noteren. Horstman komen we als Horkman tegen en Sieverink als Zeverink. Maar het kan nog bonter: zo komt de moeder van Garrit Bensink, Engele ten Arve, in het stamboek voor als Angelique Ulven. Namen worden ook vaak verfranst: Jan Willem wordt nogal eens Jean Guillaume en Garrit Gérard of Chretien. Ook de geboortedata zitten er nog wel eens naast, soms wel een paar maanden. Waarschijnlijk heeft de loteling dat verkeerd opgegeven, blijkbaar was men in die tijd nog niet zo bezig met dat soort details.

25 namen

In februari 2022 telde de lijst van lotelingen uit Ruurlo op archieven.nl 18 namen. Twee namen ontbreken nog. De ene is Harmen Hiddink, hij komt voor onder de naam Harmen Heddink in de stamboeken van het 33^e Regiment Lichte Infanterie (stamboeknr. 5718), waarbij als geboorteplaats Nunelo wordt genoemd. Maar dat moet wel degelijk Ruurlo zijn. Bij Albert Dijkman wordt in de lijsten van memoiredeshommes en archieven.nl abusievelijk Vorden genoemd als geboorteplaats, maar dat moet Ruurlo zijn. Waarschijnlijk heeft Albert dat zelf verkeerd opgegeven.

Jan Hilferink en Hendrikus Nijhuis uit de Classe van 1812 (geboortjaar 1792) zijn beide in Hengelo (Gld) geboren en zijn daarom in de lijst van Hengelo (Ov en Gld zijn wat ongelukkig in één lijst samengevat) terug te vinden. Beide wonen/werken ze ten tijde van de loting echter in Ruurlo, vandaar dat ze in ons overzicht van Ruurlose jongens zijn meegenomen. Dat geldt ook voor Harmen Dengerink die in Vorden is geboren. Hengelo (Gld) en Vorden behoorden als gezegd samen met Ruurlo tot het canton Vorden, dus de namen komen wel voor in dezelfde lotingslijsten.

Een probleemgeval is Hendrik Jan Ligtenbarg. Zijn naam ontbreekt in de lijst van archieven.nl, hoewel op de definitieve lotingslijst (daterend van 20 maart 1813, de lotelingen zijn dan al gekeurd) achter zijn naam staat vermeld: 'in activen dienst gesteld'. Voor zover hij geen ongeluk heeft gehad of ziek is geworden heeft hij dus wel degelijk in het Franse leger gediend, al is niet bekend in welk onderdeel. Hij is daarom wel meegenomen in de lijst van Ruurlose lotelingen. Van Hendrik Jan Ligtenbarg is verder geen enkel spoor meer gevonden, we gaan er daarom vanuit dat hij ergens is omgekomen in de strijd.

Lotelingen die in Ruurlo zijn geboren maar ten tijde van de loting elders werkten (zoals Hendrik ten Arve, hij werkte als boerenknecht in Vorden) zijn uiteraard als Ruurlose jongens meegeteld.

Bij de geboortedata zijn de oorspronkelijke gegevens uit de dtb-boeken gehanteerd, zoals gezegd wijken de geboortedata die in de stamboeken worden vermeld daar nog weleens vanaf.

Alle beschikbare gegevens samenvattend komen we tot een totaal van 25 Ruurlose jongens (in Ruurlo geboren of in Ruurlo woonachtig) die in het Franse leger hebben gediend. Van ieder van hen hebben we hun persoonlijke levensloop en hun lotgevallen in het Franse leger zo goed mogelijk in kaart gebracht.

Vrijwilliger en remplaçant

Het gaat overigens niet bij alle 25 jongens om lotelingen. Philip George Viëtor, in 1780 in Ruurlo geboren als zoon van dominee Philippus Johannes Viëtor en diens vrouw Henrica Arnolda Nies, heeft al in een eerder stadium vrijwillig dienst genomen in het leger. Hij treedt daarmee in de voetsporen van zijn oom Charles Benjamin Viëtor, die het tot de rang van kapitein weet te brengen. Uit de stamboeken van Nederlandse militairen, zoals die worden bewaard in het nationaal Archief in Den Haag, blijkt dat Philip George al op 2 november 1795 als cadet is toegetreden tot het 2^e Bataljon van de 2^e halve Brigade van het Bataafse leger. Later maakt hij deel uit van het 4^e Regiment Infanterie, dat na de inlijving van de Bataafse republiek bij Frankrijk in 1810 wordt omgezet in het 125^e Regiment Infanterie van Linie.

Een bijzonder geval is Willem Aalbers (ook wel Albers of Alberts), geboren op 20-11-1785. Deze jaargang valt buiten de conscriptie, maar Willem treedt op als remplaçant (vervanger) van Gijsbert Blokhuijs uit Barneveld, een loteling uit de jaargang 1811. De mogelijkheid om een vervanger op te laten dragen werd vooral gebruikt door rijkere families, want de stand-in deed dat natuurlijk alleen voor een financiële vergoeding. Of hij deze Blokhuijs persoonlijk kende of dat een en ander is geregeld via een tussenpersoon is niet duidelijk. Als woonplaats van Willem wordt Amsterdam genoemd, dus enige avontuurlijkheid kan hem niet worden onzegd. In oktober 1812 meldt hij zich bij het 123^e Regiment Infanterie van Linie, dat als thuisbasis de legerplaats St. Omer in Noord-Frankrijk heeft. Verder zijn van dit regiment vrij weinig details bekend.

Bij de overige 23 jongens gaat het echter zonder uitzondering om lotelingen. Die lotingen vonden plaats in Vorden en werden gevolgd door een keuring in Zutphen. Misschien al op dezelfde dag als de loting, maar in ieder geval kort daarop. Van een aantal lotelingen is bekend dat ze zich binnen 5 dagen al melden bij de kazerne in Arnhem, het eerste verzamelpunt. Vanuit Arnhem

marcheerden ze dan samen met hun lotgenoten te voet naar de standplaats van het legeronderdeel waarbij ze waren ingedeeld, meestal in Noord-Frankrijk. Daar werden bij aankomst hun persoonlijke gegevens genoteerd in het stamboek (geboorteplaats en –datum, ouders, woonplaats, beroep), evenals persoonlijke kenmerken als lengte, kleur van haar en ogen, neus, mond en kin. In dat stamboek werden ook de verdere lotgevallen genoteerd, zo lang het legeronderdeel tenminste nog enigszins functioneerde. De keuring die volgde op de loting was overigens geen overbodige luxe. Van sommige lichtingen is bekend dat meer dan de helft van de lotelingen werd afgekeurd. Bij een contingent lotelingen dat opliep van 10 voor de lichting van 1808 tot op zijn hoogst 13 in daaropvolgende jaren kwam het voor dat je met nr. 31 nog op moest draven, zo ondervonden zowel Garrit Jan ter Haar als Harmen Dengerink.

De eerste lotingen

Van de eerste loting van de Classe van 1808 (geboortjaar 1788) is niets bewaard gebleven. Waarschijnlijk heeft deze plaats gevonden in september 1811, want de eerste rekruten van deze lichting uit omringende plaatsen melden zich medio oktober bij hun standplaats in het noorden van Frankrijk. Opmerkelijk is dat er uit Ruurlo geen enkele loteling is te vinden uit het geboortjaar 1788. Dat wekt in eerste instantie wat argwaan, maar het klopt wel. Het canton Vorden moest voor dat geboortjaar 10 soldaten leveren en bij nadere beschouwing vinden we 5 jongens uit Hengelo en 5 uit Vorden. De jongens uit Ruurlo hebben dus enorm geluk gehad bij de loting, of degene die was ingeloot is bij de keuring alsnog afgefallen. Het betekent ook dat het verhaal dat door de verre nazaten van Garrit Geltink wordt verteld, als zou hun voorvader (geb. 7-5-1788 in Ruurlo) hebben gediend in het Franse leger, waarschijnlijk niet klopt. Zijn naam is ook niet terug te vinden in de lijsten op archieven.nl.

Dan gaat het snel. In oktober 1811 moet de volgende lichting met geboortjaar 1789 zich al melden. Ook van deze lichting is geen lotingslijst bewaard gebleven, maar het is duidelijk dat vier jongens uit Ruurlo zijn ingeloot: Jan Hendrik te Paske, Hendrik Christiaan Raad, Albert Dijkman en Jan Willem Bosman. Even terzijde: Raad wordt in ‘Bonenstaken tegen Bajonetten’ foutief opgevoerd als Christiaan Rond. In de lijsten van *memoiredeshommes* komt zijn naam voor als Roth.

Te Paske en Raad worden ingedeeld bij het 88^e Cohorte, Dijkman bij het 123^e Regiment Infanterie van Linie. Bosman vinden we terug bij het 11de Regiment Huzaren. Daarin diende bijvoorbeeld ook Henry baron Van Heeckeren van Enghuizen uit Hummelo.

Nog even iets over het 88^e Cohorte. Volgens het boek ‘Het Franse Nederland: de inlijving 1810-1813’ werden de cohortes gevormd als uitvloeisel van een

hervorming van het leger aan de vooravond van de veldtocht tegen Rusland in 1812. De cohorten waren vooral bedoeld voor de binnenlandse ordehandhaving en bescherming van de landsgrenzen, dus niet voor buitenlandse oorlogsvoering. De Hollandse departementen leverden drie cohorten, waaronder het 88^e Cohorte (een cohorte telde 880 manschappen, later opgehoogd tot 1120). In januari 1813 werden de drie genoemde cohortes, na de rampzalige veldtocht tegen Rusland, alsnog naar Duitsland gestuurd en daar omgevormd tot het 146^e, 147^e en 148^e Regiment Infanterie van Linie. Als zodanig waren ze alsnog betrokken bij de diverse veldslagen in Duitsland in dat jaar.

Bij infanterie gaat het om soldaten te voet. Infanterie van Linie wil zeggen dat bij gevechten de soldaten zich in achter elkaar gelegen linies opstelden, om vervolgens linie voor linie vuur te geven. Bij lichte infanterie gaat het eveneens om soldaten te voet, maar met een lichtere uitrusting, zodat ze zich sneller konden bewegen. Zij stelden zich op in een lossere formatie. Een huzaar is een soldaat te paard, meestal licht bewapend. Bij huzaren gaat het om soldaten te paard.

Op 18 februari 1812 is de lichting van 1790 al aan de beurt. Ook ditmaal zijn wat Ruurlo betreft vier jongens aan de beurt. Jan Bernard Penterman komt bij het 123^e Regiment Infanterie van Linie, Garrit Bannink bij het 126^e Regiment Infanterie van Linie en Gerrit Jan Tragter bij het 88^e Cohorte.

Ook Harmen Dengerink (88^e Cohorte) vinden we op deze lotingslijst, hoewel hij in 1789 is geboren. Mogelijk is hij vanwege een tijdelijk ongemak doorverwezen naar een volgende loting, dat kwam vaker voor. Pech voor Harmen. Hij trekt bij de loting nr. 31 en wordt daarmee als reserve aangewezen. Harmen heeft echter weer pech: de ingelote Harmen Haitink valt af, zodat hij alsnog moet opdraven. Het geluk is hem uiteindelijk toch gunstig gezind, want hij heeft de strijd overleefd.

Met de hiervoor genoemde Harmen Haitink is iets bijzonders aan de hand geweest. Hij was inderdaad ingeloot, maar is om onbekende redenen beland in het 'maison de la correction' in Arnhem, zeg maar het huis van bewaring. Misschien heeft hij geprobeerd er tussen uit te knijpen, misschien heeft hij zich alleen maar te laat gemeld bij de kazerne in Arnhem. In ieder geval wordt hij in de kraag gevat en opgesloten, waarna Harmen Dengerink in zijn plaats wordt ingelijfd. Harmen Haitink weet vervolgens nog te ontsnappen uit het gevang, maar wat er van hem is geworden blijft gehuld in nevelen. In de archieven is van hem geen spoor meer te vinden.

De veldtocht naar Rusland

De hiervoor genoemde lichtingen waren allemaal onder de wapenen toen Napoleon in juni 1812 begon aan zijn fatale veldtocht tegen Rusland. Met name het 123^e, 124^e, 125^e en 126^e Regiment Infanterie van Linie, het 11^e Regiment Huzaren en het 33^e Regiment Lichte Infanterie hebben deelgenomen aan deze

veldtocht. Dat waren de zogenoemde Nederlandse regimenten, waarin voornamelijk Nederlandse dienstplichtigen dienden. Al deze regimenten maakten deel uit van het 9^e Legerkorps van Napoleon.

Hoewel de aantallen sterk verschillen, afhankelijk van de geraadpleegde bron, lijkt een aantal van omstreeks 20.000 Nederlandse soldaten die hebben deelgenomen aan de veldtocht tegen Rusland een redelijke schatting. Het 123^e t/m 126^e Regiment bestonden elk uit vijf bataljons van omstreeks 800 man. Dat geeft een aantal van zo'n 4.000 per regiment, ofwel 16.000 in totaal. Voor het 33^e Regiment Lichte Infanterie wordt eenzelfde aantal genoemd. Voor het 11^e Regiment Huzaren zijn geen aantallen gevonden, maar we komen dan al dik boven een totaal van 20.000 man. Door desertie en uitvallers wegens ziekte zal het aantal echter weer wat naar beneden bijgesteld moeten worden. Van het 33^e Regiment Lichte Infanterie is bekend dat er tussen Bremen en Braunschweig al zo'n 80 man zijn gedeserteerd, medio juni 1812 zijn er van dit regiment nog maar 2.500 man over. Een totaal van 20.000 man voor de Nederlandse regimenten lijkt daarom een redelijke benadering.

Ook over de omvang van de complete Grande Armée lopen de schattingen nogal uiteen, maar over een minimum van 500.000 soldaten lijken de deskundigen het wel eens. Daarvan zouden minder dan 50.000 hun vaderland terug zien en dat geeft wel enig idee van de omvang van de catastrofe waarin de veldtocht naar Rusland zou ontaarden.

Vijf jongens uit Ruurlo zijn met vrij grote zekerheid mee geweest op de veldtocht naar Rusland, te weten Willem Aalbers, Albert Dijkman, Jan Bernard Penterman, Garrit Bannink en Jan Willem Bosman. Of ze het slagveld ook hebben gehaald en hebben meegevochten blijft moeilijk te zeggen. Velen kwamen onderweg in een hospitaal terecht door ziekte of uitputting. Soms was dat hun redding.

De overige jongens (Jan Hendrik te Paske, Gerrit Jan Tragter, Hendrik Christiaan Raad en Harmen Dengerink) behoorden tot het 88^e Cohorte. Zij werden pas ingezet in de nasleep van de veldtocht naar Rusland, waarover later meer. Rest nog Philip George Viëtor. Hij was op dat moment al overleden (op 19 augustus 1811), na terugkeer uit Spanje. Daar waren onderdelen van het 125^e Regiment, waar hij toe behoorde, door de Fransen ingezet tegen Spaanse opstandelingen.

Over de dramatische veldtocht van Napoleon naar Rusland zijn vele boeken geschreven waarin de troepenbewegingen en gebeurtenissen tot in detail zijn uitgezocht. Daarnaast zijn er de authentieke verslagen van overlevenden van de veldtocht, soms tientallen jaren na terugkeer toevertrouwd aan het papier. Zoals van kapitein Carel Jacob Wagevier, die het bevel voerde over het 2^e bataljon van het 125^e Regiment. Met name deze verslagen uit de eerste hand geven inzicht in de vaak gruwelijke details van deze helletocht, waarmee vooral de gewone soldaten te maken hadden. Wij beperken ons hier voornamelijk tot de grote

lijnen en concentreren ons daarbij vooral op de lotgevallen van de regimenten waar de jongens uit Ruurlo deel van uitmaakten.

Met ingang van 1811 zegt tsaar Alexander I van Rusland het verdrag op met Frankrijk waarin een handelsblokkade van Engeland is afgesproken (bekend als het Continentaal Stelsel) en hervat hij de handel met de Engelsen. Als antwoord daarop verklaart Napoleon op 22 juni 1812 formeel de oorlog aan Rusland. De voorbereidingen van de veldtocht naar Rusland waren toen echter al geruime tijd aan de gang. Al op 9 mei 1812 vertrekt Napoleon uit zijn paleis en stelt zich aan het hoofd van zijn Grande Armée, dat vervolgens vanuit Dresden oostwaarts trekt richting Moskou.

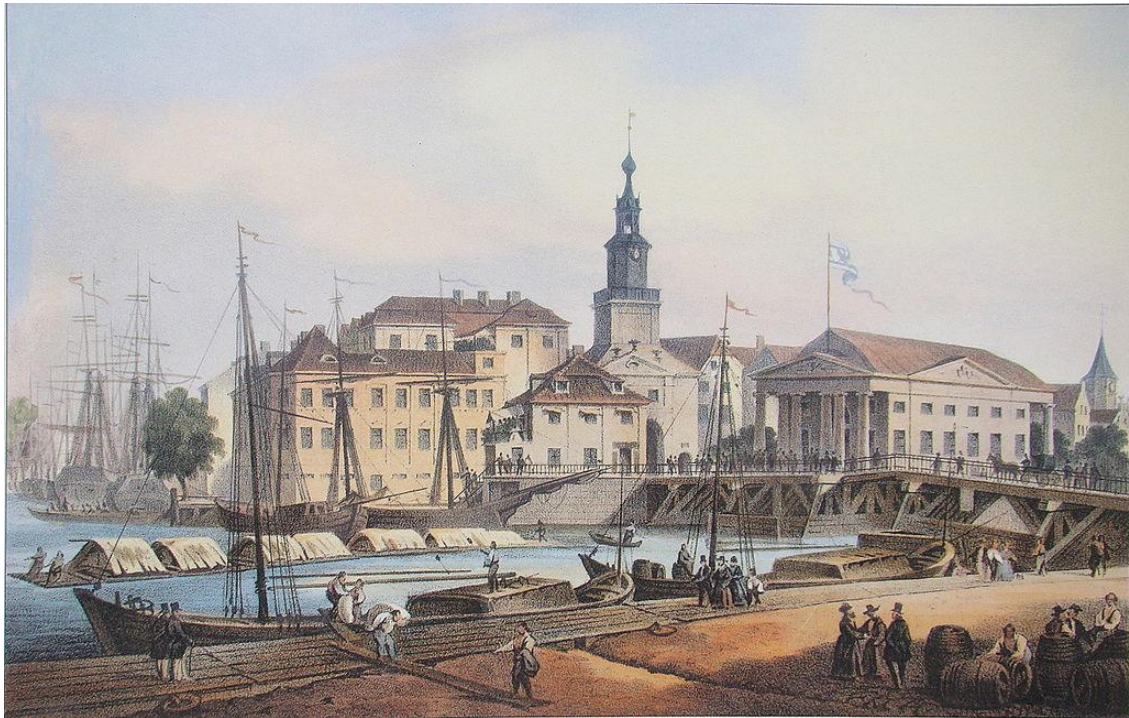

*Tsaar Alexander I van Rusland, de opponent van Napoleon. Dankzij de tactiek van de verschroeide aarde vinden de Franse troepen nergens onderdak en voedsel tijdens hun terugtocht en lijden voortdurend kou en honger
(en.wikipedia.org)*

De Grande Armée rukt op in drie kolonnes, het 9e Legerkorps (onder commando van maarschalk Victor-Perrin) met de Nederlandse regimenten volgt de noordelijke route. Via Hamburg trekt men richting Gdansk en verder naar het oosten. Van de eerste drie bataljons van het 125e regiment is bekend dat ze op 29 juni 1812 uit Groningen vertrekken. De overige twee bataljons van dit regiment, met voornamelijk Gelderse rekruten, zullen waarschijnlijk rond dezelfde tijd uit Arnhem zijn vertrokken. Ook de andere regimenten zullen bij benadering in dezelfde periode aan hun lange mars zijn begonnen. Het 33^e Regiment Lichte Infanterie is al eerder, begin maart 1812, vanuit Stettin naar het oosten opgerukt. Aanvankelijk is er wat krijgshandelingen betreft niet zo veel aan de hand en kan men ongehinderd optrekken richting Rusland. Alleen de omstandigheden (in juni was het drukkend heet) en ziektes als dysenterie en tyfus eisen een hoge tol. Medio juli zijn er van de Grande Armée al zo'n 180.000 manschappen omgekomen door ziekte, vermoeidheid en gebrek, zonder dat er ook maar enige slag is gevoerd.

Bekend is dat delen van het 124e Regiment betrokken zijn geweest bij de slag bij Polotsk in Wit-Rusland op 16 en 17 augustus 1812. Met rampzalige gevolgen, van de ruim 600 manschappen waren er na de slag nog amper honderd over. Ook het 123^e Regiment, met Willem Aalbers en Jan Berend Penterman in de gelederen, is betrokken bij de slag bij Polotsk, al zijn de verliescijfers hiervan niet bekend. Mogelijk dat ook deze beide jongemannen hier al hun einde hebben gevonden, maar het kan ook eerder of later zijn geweest. In ieder geval overleven ze de tocht naar Rusland niet.

Het 125^e Regiment bereikt op 15 augustus 1812 Königsberg, waar diezelfde dag nog een feest wordt georganiseerd ter ere van de verjaardag van Napoleon. Eind augustus trekt men verder en op 29 september 1812 wordt Smolensk bereikt. De stad ligt dan al in puin nadat de hoofdmacht van Napoleon hier slag heeft geleverd. Om in hun levensonderhoud te voorzien zijn de soldaten aangewezen op strooptochten tot in de verre omgeving. De mannen hebben dan ruim 2.000 km afgelegd in pakweg 75 dagen, de meesten te voet (alleen de officieren beschikten over paarden). Door een epidemie van dysenterie (ongetwijfeld als gevolg van de vochtige omstandigheden, het ontbreken van onderdak en de gebrekkige voeding) vallen tijdens het verblijf in Smolensk veel slachtoffers bij het 125^e Regiment.

*Een kijkje in Königsberg. Op 15 augustus 1812 vierde Napoleon hier nog met veel vertoon zijn verjaardag op weg naar Moskou. Op 5 januari 1813 trokken de Russen weer als overwinnaars de stad binnen
(commons.wikimedia.org)*

Napoleon levert slag bij Smolensk. Als het 9e Legerkorps (met de 'Nederlandse' regimenten) hier op 29 september 1812 binnentrekt ligt de stad al grotendeels in puin (it.wikipedia.org)

Als het 125e Regiment eind september Smolensk binnentrekt is het lot van de Grande Armée achteraf gezien in feite al bezegeld, maar dat is de betrokkenen op dat moment nog niet duidelijk. Op 7 september heeft de Slag bij Borodino plaats gevonden, waar de hoofdmacht van de Fransen de Russen weliswaar verslaat, maar waar 30.000 tot 50.000 manschappen sneuvelen en even zoveel paarden verloren gaan. Op 14 september 1812 staan de Fransen voor de poorten van Moskou, de hoofdmacht van Napoleon is dan geslonken tot minder dan 100.000 man. Ook delen van het 11^e Regiment Huzaren hebben Moskou bereikt, maar of Jan Willem Bosman daar ook bij hoorde valt niet te achterhalen. Hij heeft het in ieder geval niet na kunnen vertellen.

Moskou is dan niet meer dan een brandende ruïne en alle voorraden en levensmiddelen zijn door de Russen vernietigd. Een maand brengen de Fransen nog door in het desolate Moskou, in de hoop dat de tsaar de capitulatie zal tekenen. Dat blijft echter uit en als de winter invalt en de temperaturen steeds verder dalen weten zijn generaals Napoleon ervan te overtuigen dat overwinteren geen optie is. Op 19 oktober 1812 neemt Napoleon de beslissing om Moskou te verlaten en terug te trekken richting Smolensk, vijf dagen later begint de terugtocht. Voortdurend geschaduwd door Russische troepen die de Fransen waar mogelijk het leven zuur maken. De tactiek van de verschroeide aarde die de Russen toepassen zorgt ervoor dat de Fransen nergens voedsel en leeftocht vinden en voortdurend honger lijden.

Het 9^e Legerkorps, met daaronder de Nederlandse regimenten, krijgt op 12 oktober opdracht het kamp bij Smolensk op te breken. Aanvankelijk trekken ze nog richting Moskou, maar na het besluit van Napoleon om terug te trekken krijgt het 9^e Legerkorps de opdracht om de weg vrij te maken voor de restanten van de Franse hoofdmacht en trekt dan weer westwaarts. In feite vormen ze nu de voorhoede van het zich terugtrekkende Franse leger.

Delen van het 33^e Regiment lijken Moskou nog wel gehaald te hebben, maar op de weg terug uit Rusland raken deze op 17 november 1812 betrokken bij zware gevechten in de buurt van Krasnoje. Het 33^e Regiment telt dan nog maar zo'n 830 man en wordt in deze slag verder gedecimeerd tot slechts 78 man, waarvan 25 ongedeerd.

*Als Napoleon in Moskou arriveert wordt de stad door de Russen in brand gestoken. Alle wintervoorraden voor mens en dier gaan verloren, waardoor Napoleon genoodzaakt is om de terugtocht te ondernemen
(commons.wikimedia.org)*

Over de Berezina

De totale stoet van terugtrekkende Fransen is begin november meer dan 100 km lang. Omdat het vernietigde Smolensk geen geschikte locatie is om een winterkamp op te slaan wordt besloten om verder terug te trekken en in de buurt van Borisov de Berezina over te steken. Nederlandse pontonniërs krijgen de taak om pontonbruggen aan te leggen en met name het 125e en 126e Regiment krijgen de opdracht om deze te beschermen tegen de aanvallen van de Russen. De bestaande brug is door de Russen vernietigd en Borisov zelf is tot een ruïne geworden. Weliswaar is de Berezina ter plekke niet overdreven breed, plaatselijk niet meer dan 15 à 20 meter, maar voor een leger met paarden, wagens en kanonnen evengoed een bijzonder hinderlijk obstakel.

In de buurt van Borisov hebben de Fransen een noodhospitaal ingericht in twee boerenschuren, waar twee- tot driehonderd gewonden zijn samengebracht. Als deze door onvoorzichtigheid in brand vliegt (op de dorsvloer worden vuren gemaakt om warm te blijven) voltrekt zich een menselijk drama dat in latere verslagen door verschillende getuigen wordt vermeld. Joseph Abbeel, een Vlaming, beschrijft het in zijn memoires als volgt: ‘Weldra werden er verschillende vuren ontstoken. Omdat het hard waaide, kwamen enkele vonken op het stro terecht en in een oogwenk stonden de twee schuren in vuur en vlam. De mannen in de schuur wilden allemaal als eerste naar buiten vluchten, maar in het tumult raakten de deuren geblokkeerd, zodat iedereen die nog binnen was, in de val zat. Desondanks deed het ons goed om ons aan het vuur te warmen en hadden wij plezier toen we de kardoezen (de papieren hulzen waarin het kruid voor de kogels werd bewaard, PtA/JO) hoorden knallen die de ongelukkigen in de brandende schuur nog bij zich hadden. De volgende morgen vertrokken wij, zonder nog over dit voorval te spreken. Het enige wat wij hierover nog tegen elkaar zeiden, was dat de verbrande soldaten beter af waren dan wijzelf. Verder gingen onze gedachten niet.’

Als Napoleon de Berezina bereikt is zijn hoofdmacht geslonken tot pakweg 50.000 manschappen. Velen zijn omgekomen in de strijd of door de geleden ontberingen, een flink aantal is ook krijgsgevangen gemaakt. Aanvankelijk verloopt de oversteek nog redelijk geordend, maar als het 125^e en 126^e Regiment bezwijken onder de voortdurende druk van de Russen ontstaat een enorme chaos. Beide regimenten worden vrijwel volledig van de kaart geveegd, als ze zich op 28 november 1812 overgeven tellen ze nog amper 300 man. Onder de wachtende rijen voor de bruggen breekt dan paniek uit en iedereen wil zo snel mogelijk naar de overkant. Door de drukte en door kanonvuur van de Russen vallen er steeds meer gaten in de bruggen, terwijl de doden en gewonden zich opstapelen. Als de soldaten die al aan de overzijde zijn aangekomen vrezen dat de bruggen in handen zullen vallen van de Russen steken ze die in brand, waardoor iedereen die zich nog op de bruggen bevindt in het water belandt en bijna zonder uitzondering verdrinkt. Abbeel (die zelf tot degenen behoort die er

al vroeg in slagen om de veilige overzijde te bereiken) schrijft daarover: ‘De Fransen die toen nog aan de overkant waren, probeerden over te steken via het ijs, maar dat was nog niet sterk genoeg om zo’n groot aantal wagens, koetsen, paarden en mensen te dragen. Het ijs scheurde en iedereen verdronk met paard en staart.’

De terugtocht over de Berezina. Op dit schilderij van Jan Hoynek van Papendrecht is te zien hoe Franse soldaten terugtrekken over de Berezina. De pontonbruggen zijn gebouwd door Hollandse pontonniers en de oevers werden bewaakt door het 123e en 124e regiment van linie, die voor een groot deel bestonden uit Hollandse soldaten (legermuseum.wordpress.com)

De oversteek van de Berezina op 17 november 1812 (commons.wikimedia.org)

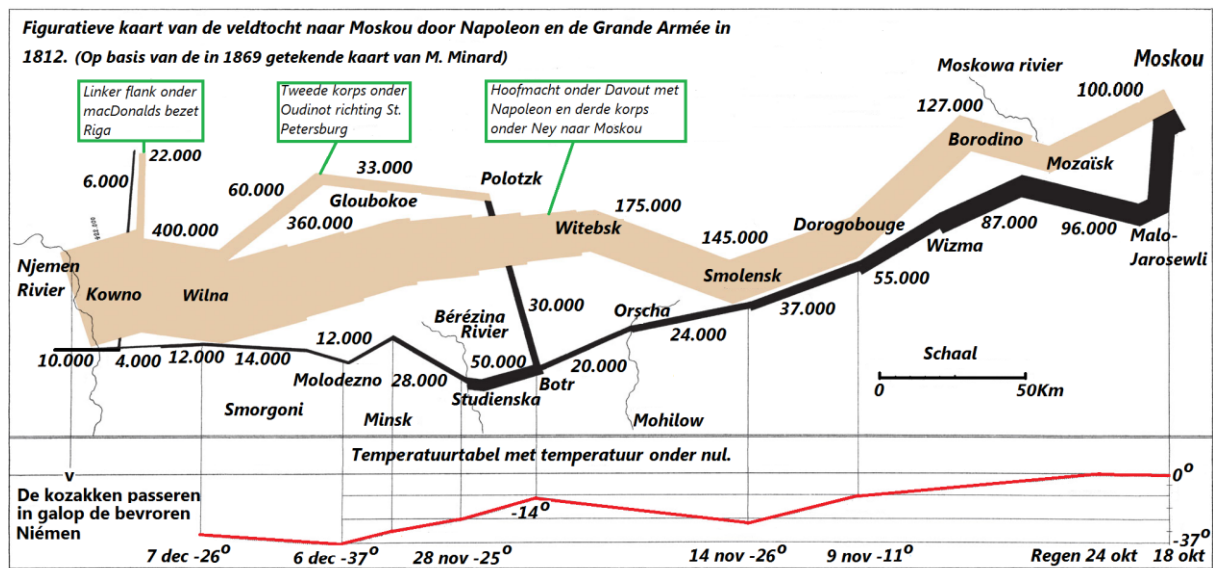

De Berezina in de buurt van Barysaw (het vroegere Borisov) anno 2017. In deze omgeving leed het Franse leger grote verliezen bij de oversteek van de rivier (iha.co.nl)

Taco Tichelaar schetst op zijn website de hel bij de Berezina als volgt: ‘De Russen slaagden erin een batterij in positie te brengen en het vuur te openen op de mensenmassa die de brug trachtte te bereiken. Duizenden mannen van allerlei legers, soldaten, officieren, zelfs een generaal, proberen zich in totale verwarring een weg door de menigte te banen. Om schokken en trillingen te vermijden moeten ze een voor een afstijgen. De spekgladde brug, net boven de waterspiegel, lag bedekt met paardenmest. Geen enkele plank is zichtbaar. De brug schudt en wankelt voortdurend. Pontonniers, die tot hun oksels in het water staan, zijn constant bezig de bruggen te herstellen. Ze worden elk kwartier afgelost. Om acht uur ‘s avonds stort de tweede brug in; drie uur later is die hersteld. Om twee uur ‘s nachts zakt de brug opnieuw in en is drie uur later zover hersteld dat de overtocht door kan gaan.’

Begin november lagen de temperaturen al rond 10 °C onder nul, maar eind november, wanneer de oversteek van de Berezina plaatsvindt, zijn de temperaturen gedaald tot 25 °C onder nul. Wie de oversteek heeft overleefd krijgt in de eerste week van december te maken met een dieptepunt tot 37 °C onder nul. Het zijn barre condities waartegen velen niet bestand zijn. Degenen

die neervallen worden voordat ze de laatste adem uitblazen al ontdaan van de restanten van hun uniform, om aan de overlevenden nog enige beschutting te bieden tegen de barre kou. Taco Tichelaar: ‘een eindeloos durende terugtocht, waar om elke hap eten werd gevochten, waar een plaats aan het vuur alleen werd gegund als men ook zelf hout meebracht, waar gewonden werden beroofd van dekens, van schoeisel en kleren, waar zieken werden ‘gedumpt’ om onderdak, wagens en paarden voor validen te verkrijgen om de maandenlange, vrijwel uitzichtloze voettocht door de hel te kunnen doorstaan.’

Een veel gebruikt schema dat het dramatische verloop van de veldtocht naar Rusland goed samenvat wat betreft de barre condities en het verlies aan manschappen

De nasleep

Van de ooit zo roemruchte Grande Armée keert uiteindelijk hooguit een tiende van de soldaten terug. In grote lijnen is een op de tien gesneuveld in de strijd, twee op de tien zijn krijgsgevangen gemaakt en maar liefst zeven op de tien zijn gestorven door ziekte, uitputting, kou en honger. Ook van de omgekomen jongens uit Ruurlo is geen duidelijkheid te krijgen over het moment en de manier waarop ze zijn omgekomen, maar gezien deze cijfers zal dat eerder zijn door ontberingen dan door het directe oorlogsgeweld.

Napoleon zelf is op 18 december 1812 weer terug in Parijs en stort zich op de reorganisatie en het op krachten brengen van zijn leger voordat zijn vijanden bloed ruiken. Inderdaad verklaart Pruisen (voormalig bondgenoot van Napoleon) Frankrijk de oorlog op 27 maart 1813. Wat volgt is een reeks veldslagen op Duitse bodem, waarbij ook weer een aantal jongens uit Ruurlo zijn betrokken. Daarvoor keren we eerst weer even terug naar de lotingen.

Zoals gemeld behoorden vijf jongens uit Ruurlo tot de regimenten die hebben deelgenomen aan de veldtocht naar Rusland. Van Willem Aalbers, Jan Willem

Bosman en Jan Berend Penterman is geen nader levensteken meer gevonden (geen huwelijk, geen kinderen, geen overlijden). Daarom kan met enige stelligheid worden aangenomen dat zij zijn omgekomen. Ofwel direct in de strijd, ofwel als gevolg van ziekte en ontberingen, daarover valt geen nader antwoord te geven.

Veel opmerkelijker is eigenlijk dat Albert Dijkman en Garrit Bannink, die ook tot de betrokken legeronderdelen behoorden, levend zijn teruggekeerd. Het is niet bekend of ze ook daadwerkelijk hebben deelgenomen aan de strijd, in dat geval hebben ze buitengewoon veel geluk gehad. Waarschijnlijker is daarom dat ze om wat voor reden dan ook zijn afgehaakt voordat ze het slagveld hadden bereikt. Helaas hebben ze hun memoires niet op schrift gesteld, ze hadden ongetwijfeld een hoop kunnen vertellen.

Zoals eerder vermeld waren Jan Hendrik te Paske, Gerrit Jan Tragter, Hendrik Christiaan Raad en Harmen Dengerink ingedeeld bij het 88^e Cohorte. Ze waren wel in het leger toen de veldtocht naar Rusland begon, maar behoorden niet tot degenen die mee geweest zijn op deze fatale tocht. Het is niet bekend of deze jongens in de loop van 1813 nog zijn ingezet bij de veldslagen op Duitse bodem. Waarschijnlijk niet, want behalve Jan Hendrik te Paske keren ze alle behouden terug in Ruurlo. Jan Hendrik te Paske was toen al overleden en wel op 15 november 1812 in het ziekenhuis te Leiden.

Op Duitse bodem

Terwijl Napoleon met zijn troepen in het desolate Moskou verblijft, vindt op 16 oktober 1812 in Vorden de loting plaats voor de Classe van 1811 (geboortjaar 1791). Garrit Jan Steman uit Ruurlo trekt deze keer nr. 1. Hij heeft het jaar daarvoor ook al mee geloot, maar is toen afgekeurd wegens 'zeer op het hoofd'. Blijkbaar laat zijn lichamelijke conditie nog steeds te wensen over, want we vinden hem niet terug in de lijst van dienstplichtigen. Het lijkt erop dat er dat jaar veel meer jongemannen tobben met hun gezondheid, want uiteindelijk moet Garrit Jan ter Haar als nr. 31 nog opdraven, terwijl het canton Vorden in totaal maar twaalf man hoeft te leveren. Naast Garrit Jan ter Haar (88^e Cohorte) worden nog drie jongens uit Ruurlo ingeloot: Harmanus (ook Manus) Pasman, Willem Pasman en Hendrik ten Arve. Zij komen alle drie bij het 124^e Regiment Infanterie van Linie. Dat onderdeel is dan in Rusland goeddeels weggevaagd en moet opnieuw worden opgetuigd. Of het nog een rol heeft gespeeld bij de gevechten op Duitse bodem is niet duidelijk, maar lijkt zeer waarschijnlijk. Het 124^e Regiment was gelegerd in Abbeville, een garnizoensplaats in Noord-Frankrijk. Vanaf Arnhem was dat via Bergen op Zoom, Antwerpen en Gent een voettocht van tien dagen.

Begin 1813 is de lichting van 1792 aan de beurt. Het canton Vorden hoeft dan nog steeds maar twaalf man te leveren. De helft daarvan komt deze keer uit Ruurlo, dus het heeft niet meegezeten bij de loting. Ook deze keer wordt de helft

van de ingelote jongens afgekeurd, zodat Hendrik Jan Berenschot met nr. 23 alsnog moet opdraven. Net als Hendrikus Nijhuis, Hendrik Jan Ligtenbarg, Jan Hilferink, Harmen Hiddink en Hermanus Stegers.

Berenschot, Hilferink en Hiddink worden ingedeeld bij het 33^e Regiment Lichte Infanterie, Nijhuis bij het 88^e Cohorte. Stegers is een buitenbeentje, hem vinden we bij de gendarmerie. Van Ligtenbarg is het onderdeel niet bekend.

Er is ook nog een lichting 1813 geweest (geboortjaar 1793). De loting daarvoor zou normaliter begin 1814 hebben plaatsgevonden, maar is na de veldtocht in Rusland naar voren gehaald. In het archief van Ruurlo is over deze lichting helemaal niets te vinden, maar uit de archieven van memoiresdeshommes blijkt dat daar vier jongens uit Ruurlo voor zijn ingeloot. Het gaat dan om Garrit Horstman, Willem Korten, Garrit Bensink en Teunis Sieverink. Die worden ingedeeld bij het 27^e Regiment Infanterie van Linie, dat is ingezet bij de gevechten die Napoleon leverde in Duitsland in de loop van 1813.

Volkerenslag

Napoleon kiest na het debacle in Rusland voor de aanval als de beste verdediging tegen de oprukkende Kozakken en hun bondgenoten. Op 2 mei 1813 vindt de Slag bij Lutzen plaats, waar de Fransen een overwinning boeken op de geallieerde Russisch-Pruisische strijdkrachten. Op 26 en 27 augustus volgt de Slag bij Dresden, kort daarna de Slag bij Kulm op 30 augustus. Bij Dresden behaalt Napoleon een klinkende overwinning, maar bij Kulm volgt een moeizame strijd waarbij hij zo'n 15.000 manschappen verliest (gesneuveld, gewond of krijgsgevangen genomen). Bij al deze slagen is ook het 27^e Regiment Infanterie van Linie betrokken.

Al deze veldslagen culminereren in de Volkerenslag bij Leipzig (16 t/m 19 oktober 1813), waar Napoleon tenslotte het onderspit moet delven. Hier zouden nog eens zo'n 40.000 Franse en 55.000 geallieerde soldaten sneuvelen. Voor zover bekend is het 27^e Regiment bij deze slag niet direct betrokken geweest. Kort daarop trekken de Kozakken ons land binnen en is ons land bevrijd van het Franse juk.

*Slag bij Kulm in augustus 1813. Het werk is van de Russische schilder A. Kotsebu en hangt in de Hermitage in Sint Petersburg
(commons.wikimedia.org)*

*Slag bij Hanau
Een charge van grenadiers te paard tijdens de Slag bij Hanau in 1813
(commons.wikimedia.org)*

De Volkerenslag bij Leipzig, naar een schilderij van Vladimir Ivanovich Moshkov uit 1815 (de.wikipedia.org)

De Slag bij Leipzig, volgens een impressie van de schilder Alexander Ivanovich Sauerweid. Het doek is te bewonderen in het museum van Tsarskoye Selo in Rusland (napoleon.org)

Zowel Manus) Pasman, Willem Pasman als Hendrik ten Arve zijn in principe betrokken geweest bij de veldslagen op Duitse bodem. Alle drie zijn ze echter gedeserteerd volgens hun stamboek, zonder nadere datumaanduiding. Voor Manus Pasman loopt het desondanks niet goed af, Hendrik ten Arve en Willem Pasman hebben meer geluk en keren behouden terug in Ruurlo. Van Garrit Jan ter Haar is niet duidelijk of hij bij gevechten betrokken is geweest, hij behoort in ieder geval tot de overlevenden.

Van de daarop volgende lichting is Hendrik Jan Berenschot eveneens gedeserteerd en overleefd zijn avontuur. Hem vinden we later tot onze verassing terug in het Friese Schoterland. Van zijn lotgenoten bij het 33^e regiment komt Jan Hilferink om het leven, Harmen Hiddink behoort tot de overlevenden. Van Hendrikus Nijhuis en Hendrik Jan Ligtenbarg is niet veel bekend. Van beiden is echter geen spoor meer gevonden, zodat ze waarschijnlijk om het leven zijn gekomen. Hermanus Stegers is als gendarme niet bij de gevechten op Duitse bodem betrokken geweest. Ook voor hem loopt het avontuur echter evenmin goed af, hij overlijdt in een ziekenhuis in Parijs aan koorts.

Omdat de loting voor de Classe van 1813 pas op 10 oktober 1813 plaatsvond zijn de vier Ruurlose jongens van die lichting niet betrokken geweest bij de hiervoor gemelde veldslagen van het 27^e regiment. Op 13 november 1813 volgt nog wel een reorganisatie van dit onderdeel en worden ze alle vier bij verschillende andere regimenten ingedeeld. Van de genoemde jongens loopt het voor Garrit Horstman, Willem Korten en Garrit Bensink niet goed af, Teunis Sieverink is de enige van deze lichting die behouden terugkeert in Ruurlo.

Napoleon trekt zich na zijn nederlaag bij Leipzig terug naar Frankrijk, maar als zijn vijanden eind maart 1814 Parijs binnentrekken geeft hij zich over. Nog datzelfde jaar wordt hij verbannen naar Elba. In februari 1815 ontsnapt hij van het eiland en weet opnieuw de macht te grijpen in Frankrijk. Na honderd dagen wordt hij in de bekende Slag bij Waterloo echter definitief verslagen door een geallieerd leger onder leiding van de Britse admiraal Wellington en verbannen naar het afgelegen St. Helena. Voor zover bekend hebben bij Waterloo geen Ruurlose jongens deelgenomen aan de strijd.

De balans

Samenvattend kunnen we concluderen dat er in totaal 25 jongens geboren of woonachtig in Ruurlo in Franse dienst geweest. Daarvan zijn er veertien om het leven gekomen. We tellen Harmen Haitink dan ook mee. Hoewel hij uiteindelijk niet in het leger is geweest is hij toch zeker indirect een slachtoffer van de loting. Elf jongens hebben de strijd overleefd. Een trieste balans al met al, die behoorlijk ingegrepen moet hebben in de kleine en gesloten gemeenschap die Ruurlo in die dagen was.

Bronnen:

<http://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/article.php?laref=1>

http://www.archieven.nl/mi/2231/?mizig=364&miadt=2231&milang=nl&misort=last_mod|desc&miview=tbl

http://www.friezen-onder-napoleon.nl/Pages/pagina_houding_legeronderdelen.htm

<http://tacotichelaar.nl/wordpress/napoleon-in-holland/hans-tigchelaar-en-33e-regiment-van-de-grande-armee/>

http://www.napoleon-series.org/military/organization/c_frenchinf3.html#27th

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/>

Nationaal Archief, Den Haag. Toegangsnr. 2.01.15, inventarisnr.'s 72, 92, 137, 139, 140 (Viëtor), 152 (te Paske), 153 (Stegers). Toegangsnr. 2.13.04, inventarisnr. 442 (Viëtor)

Gelders Archief – Gewestelijke besturen in de Bataafs-Franse tijd (Toegangsnr. 0016, inventarisnr. 7547)

Peter van Rooden, In de achterhoede van Napoleon (Vlijmen, 2016)

Joseph Abbeel (red. Joost Welten, Johan de Wilde), Met Napoleon naar Moskou (Davidsfonds Uitgeverij, Leuven, 2011)

L. Roulin, 125e Régiment d'Infanterie. Historiquedes Corps Infanterie Avant Porté le No 125 (Orleans, 1890)

Zwany van der Jagt, Vorden onder Napoleon 1811- 1813 (Apeldoorn, 2012)

Wim Meerman, Neede voor 200 jaar (Neede, 2013)

CD-ROM Frits Toevank

Peter ten Arve / Jan Oonk

1. November 2018

2. Mei 2022

